

Viciile și virtuțile
studiilor europene
în România

Artistic



RADU DRĂGAN în dialog cu **Marius Vasileanu**

Cred că sunt un vestigiu nereușit al mitului omului universal

Paginile 8-11

Arhitectura în spațiul culturii

Augustin Ioan

Arhitectura în genere și cea românească în particular se află într-o situație paradoxală: deși omniprezența fizică a artefactelor lor ar putea să sugereze o copleșitoare vizibilitate publică, ceea ce se întâmplă de fapt este că ea, arhitectura, devine vizibilă doar prin accidente. Devenim conștienți de casele noastre - frumoase ori hidoase - abia atunci când se petrece un fenomen de ruptură. A fost nevoie de apariția monstruoasă a Casei Republicii pentru a deplânge gracila prezență a Halei Unirii sau vilele fanate de pe Uranus. Este nevoie de prăbușire pentru a ne aminti de extraordinara prezență a Bisericii Armenești. Este nevoie de 11 septembrie spre a realiza cum casele ne sunt leagăn și mormânt. Arhitectura, oricât de viguros ar desena contururile vieților noastre private sau publice, are acest dar al smereniei: întrucât este ubicuă și aici tot timpul se lasă trecută - prin folosire zilnică - în fundal. În fine, este nevoie de Catedrala Neamului și de sediul guvernului pentru a înțelege că nu avem biserici parohiale și nici bibliotecă națională.

Mai grav este că același lucru se petrece cu arhitectura ca dimensiune a câmpului cultural autohton. Aici, lucrurile sunt mai degrabă singulare. Marile cotidiene occidentale, revistele și în general mass-media acordă spații generoase evenimentelor arhitecturale vechi și noi, comentează faptele restauratoare sau instauratoare din țesutul urban și, mai cu seamă, acordă arhitecturii drept deplin de cetate culturală. Mai mult decât atât, veți întâlni și opinii precum aceea a Andrei Kagis McEwen care, în cartea sa *Strămoșul lui Socrate - Eseu despre începuturile arhitecturii* (MIT Press, 1997), face următoarea afirmație: posibilitatea de a reordona materia, de a înspăia evenimentele curente ale vieții noastre - adică tocmai arhitectura - a iscat grave întrebări asupra lumii, adică acelea pe care le-a întrebât filosofia. Nu spune asta un arhitect, ci un specialist în filologie și filozofie clasică greacă. Tot un filosof, Jacques Derrida, acordă arhitecturii o șansă unică, aceea de a putea „evada” din plasa limbajului spre a formula critici asupra lui; altfel spus, un metadiscurs real nu ar fi posibil de lansat decât (de) pe teritoriul arhitecturii. Cu alte cuvinte, se crede - nu la noi - că arhitectura este un domeniu mai important chiar decât realizează arhitecții înșiși.

Lucrurile stau grav în România din acest punct de vedere; nu trebuie un efort spre a o dovedi. Date fiind catastrofele ultimelor câteva decenii, care au ca substanță mediul nostru edificat, nepăsarea aproape unanimă - nu a publicului, care nu are cum vedea ceva ce nu îi este făcut vizibil prin educație școlară cel puțin de la gimnaziu înainte, ci a profesioniștilor culturii - pe mine unul mă înspăimântă. Nu sunt citite și nu sunt comentate cărțile de arhitectură. Nu sunt specializați jurnaliști în domenii cum ar fi măcar imobiliarele, dacă nu construcțiile și monumentele; această deși schimbările de pe această piață volatilă reflectă cel mai fidel starea economiei. O distinsă jurnalistă m-a certat când i-am contestat informația potrivit căreia Catedrala Neamului va avea 3,5 hectare: nu avea nici un fel de reprezentare ce poate să însemne asta ca suprafață construită; nu avea nici o clipă dubii despre dreptatea d-sale într-o temă unde eu eram la cheștiune, iar d-sa nu; necum să mai ajungem a discuta cu seriozitate despre problematica extrem de complexă, de la politică la simbolică, pe care o subîntinde tema...

Continuare în pagina 9

Cred că sunt un fel de vestigiu nereușit al mitului omului universal



» Renașterea a reluat pe un alt palier problema nemuririi, dar nu a nemuririi ca fenomen ciclic, ci ca o nemurire care poate fi câștigată în mod individual, cu condiția să se dispună de inițierea necesară.

urmare pagina 9

- Iartă-mă, aici nu este neapărat un pattern iudaic, fiindcă îl găsești la chinezi și în multe alte locuri. La chinezi este Cerul Anterior și Cerul Posterior... Așa încât, fără a trimite neapărat la o tradiție primordială - eu nu am această obsesie -, se regăsește în mai multe locuri ale lumii...

- Se găsește în foarte multe locuri și este aproape indubitabil că modul nostru de a înțelege lumea este determinat într-o măsură foarte importantă de această organizare. O să îți dau un exemplu care îmi place foarte mult și pe care îl dau de multe ori pentru a explica această structurare dualistă. Știi că la baza logicii computerelor este logica lui unu și zero. Întreaga enormă complexitate a calculului matematic care stă la baza calculatoare-

lor, care sunt indispensabile astăzi, este o structurare dualistă, unu și zero, sau cu alte cuvinte plus și minus. Există multe alte tipuri de logică matematică. Ei bine, de ce structurarea dualistă? Răspunsul meu este: pentru că e cea mai simplă. A avea un pol plus și unul minus ajunge pentru a ne construi o imagine coerentă a lumii. Asta nu înseamnă că lumea este dualistă. Înseamnă numai că reprezentarea dualistă este cea mai simplă, cea mai comodă, cea mai eficientă, pentru că fiind simplă ne permite să ne construim o imagine coerentă a lumii. Nu înseamnă că lumea este așa. Modul de funcționare a creierului nostru face ca dualismul să reprezinte un mijloc simplu și eficient pentru a ne reprezenta o lume altfel de neînțeles...

- Am intrat inevitabil într-un spațiu care-ți este foarte aproape, cel al antropologiei religiei. Și trebuie să spunem că după doctoratul de care aminteați, ai mai făcut unul în istoria religiei...

- În Franța nu exista pe atunci (lucrurile s-au schimbat între timp) un termen pentru a depune lucrarea de doctorat. În general se considera că trebuie să fie cel puțin trei ani, pentru că altfel teza nu este ceva serios. În general, la un doctorat în Franța se lucrează între trei și cinci ani. Se consideră că trei ani este un minim. Între timp, împins de nevoile existenței, am început să lucrez.

La un moment dat, am avut un fel de remușcare, dându-mi seama că aveam totuși o cantitate destul de impresionantă de material antropologic și m-am hotărât să scriu totuși această teză. Am susținut-o în 1997, după care a apărut un fel de gol intelectual. Nu mai aveam motor, ca să zic așa, după acest doctorat de antropologie.

Mi-am zis: am făcut un doctorat, pot să-l fac și pe al doilea

- Între timp trăiai în Franța, lucrai ca arhitect, ca să-ți câștigi existența?

- În toată această perioadă, am lucrat în diferite agenții de arhitectură. Dar era o existență cotidiană care nu îmi oferea acea hrană sufletească care era cercetarea, studiul, care mă ținuseră în viață, intelectual vorbind, timp de ani de zile. Am scris atunci "Muntele înflorit", care conține câteva studii, în mare este vorba despre o paralelă între marile teme ale alchimiei și mitul lui Zalmoxis, care reprezintă o încununare a unei cercetări foarte îndelungate, o sinteză a tot ceea ce s-a scris despre Zalmoxis, și un text la care țin foarte mult. Lucrarea descrie felul în care mitul lui Zalmoxis a fost repus în circulație în Renaștere de către hermetiști, începând cu Marsilio Ficino și Pico della Mirandola, Pico fiind prietenul mai tânăr al lui Ficino, care trăia la curtea lui de Cosimo de Medicis. Zalmoxis a avut o carieră extrem de interesantă în ezoterismul renascentist, cariera care s-a prelungit până la Tommaso Campanella, la începutul secolului al XVII.

- Afirmatia este foarte curajoasă, care sunt dovezi?

- Ficino și Pico au avut acces la aceleași texte pe care le cunoaștem și astăzi, Platon în primul rând. Și la acel număr relativ important de

autori ai antichității târzii care au scris despre Zalmoxis. Au avut același surse ca și noi.

- Numai că puteau foarte bine să pornească și de alte personaje care să fi avut un traseu similar. Ai putea să spui, exagerând un pic, că există un algoritm care se regăsește în diferite forme și în alte spații spirituale, algoritm prin care se vorbește despre moartea sau ascunderea maestrului și revenirea sa în lume. Este o chestiune relativ uzuală... Inclusiv mitul lui Osiris...

- Mitul lui Osiris a jucat un mare rol în constituirea mitologiei creștine, pentru că este legat de moartea și învierea bobului de grâu. Mitul unui zeu care moare pentru a renaște periodic nu este tipic zalmoxismului, el se regăsește în foarte multe culturi și sub diferite forme, este un mit tipic societăților agrare. Însă ceea ce a fascinat la Zalmoxis nu este atât acest mit tipic pentru societățile de cultivatori, centrală aici este ideea inițierii. Acești geți "care se fac nemuritori", după cum scrie Herodot - iată ceea ce fascinat pe greci și a stârnit interesul hermetiștilor din Renaștere. Pentru că problema nemuririi în Renaștere nu era privită ca o problemă insolubilă, ci ca o problemă căreia i se poate da un răspuns. Renașterea a reluat pe un alt palier problema nemuririi, dar nu a nemuririi ca fenomen ciclic, ci ca o nemurire care poate fi câștigată în mod individual, cu condiția să se dispună de inițierea necesară. Marsilio Ficino este cel care a publicat primul, la cererea lui Cosimo de Medicis, textele lui Platon în Occidentul care nu cunoscuse până atunci din textele platonice decât *Timaios*. El este cel care, comentând celebrul astăzi pasaj din *Charmides*, a repus în circulație mitul lui Zalmoxis. Meritul de a fi introdus în ezoterismul occidental pe Zalmoxis îi aparține în egală măsură lui Pico della Mirandola. Plecând de la Pico, marii hermetiști ai Occidentului renascentist au făcut din Zalmoxis un mare mag alături de Abaris Hiperboreanul, Zarathustra și Hermes Trismegistos...

- De la asta a pornit a doua ta teză de doctorat?

- Afară de un mic text care se cheamă *Barbarul în imperiu*, care discută mitul lui Zalmoxis în epoca lui Justinian, dar conține câteva trimiteri la istoria contemporană, acesta este, dacă vrei, esența cărții "Muntele înflorit". Mi-am spus atunci că nu

ar fi mare lucru dacă aș face și această teză de alchimie, pentru că aveam deja o documentație considerabilă. Mi-am zis: am făcut un doctorat, pot să-l fac și pe al doilea. Și m-am apucat de treabă. Între timp începusem să frecventez École Pratique des Hautes Études, și să-mi potolesc interesul pentru alchimie și ezoterism. Așa s-a născut această teză de alchimie, care se cheamă "La Pierre-Dieu", în românește (dar în românește sună prost), "Piatra-Dumnezeu". Cartea este în curs de traducere la Editura Paidea.

- Între timp ai revenit la postul mult-visat, ca profesor invitat la Arhitectură, la București...

- Am scris între timp împreună cu Augustin Ioan o carte care se cheamă "Ființa și spațiul", în care fiecare avem o secțiune compusă din câteva studii. Această carte a fost după aceea tradusă în

» Am ținut la École Pratique des Hautes Études într-un prim an un curs despre cosmogoniile alchimice, după care anul trecut am făcut, la sugestia lui Jean-Pierre Brach, un curs despre ezoteriștii români. Titlul este "Contribuția ezoteriștilor români la ezoterismul occidental".

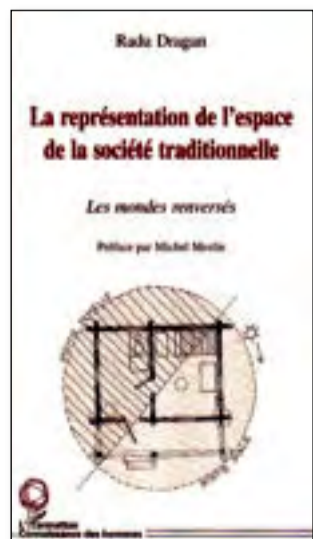


engleză și publicată în Statele Unite cu un oarecare succes. Pentru că uitându-mă la un moment dat pe internet am văzut că este recomandată în bibliografia pentru doctoratul de filozofie al unei universități americane, tot așa cum cartea mea de antropologie am văzut-o recomandată ca obiect de studiu într-o universitate franceză. Cartea avea titlul "Espace du corps, espace du monde", în românește a fost editată cu titlul «Lumile răsturnate», tot la Paidea. Da, am revenit la Arhitectură, unde mi s-a propus să fac un curs opțional de antropologie urbană. Acest curs l-am făcut un singur an pentru că anul următor nu au mai fost candidați.

Nu am mare entuziasm pentru antropologia urbană

Trebuie să spun că antropologia urbană este o ramură a antropologiei generale care este în mare parte datorată școlii din Chicago și care astăzi studiază problemele antropologiei în spațiul urban, în orașele moderne. Nu am un mare entuziasm pentru antropologia urbană, mi se pare că este o ramură a antropologiei generale care nu știu dacă își merită existența ca disciplină separată. Spun asta cu riscul de a-mi atrage opoziția comunității antropologice... După care, în anul următor mi s-a propus să fac un curs de antropologie generală pentru studenții de anul patru de la Institutul de Arhitectură din București. Am făcut acest curs timp de vreo cinci ani, numărul studenților crescând exponențial. Dacă în primul an am avut 30 de studenți, în ultimul an, care a fost anul trecut, am avut cam 100 de studenți. Există un real interes pentru antropologie. Am ținut câțiva ani și un curs la masterul de spațiu sacru.

- Mi s-a părut foarte interesant acel curs pe care l-ai ținut despre tradiția discretă, nu neapărat ezoterică, din spațiul româ-





Concurs de arhitectură - Proiect al bibliotecii din Praga (Arh. Radu Drăgan)

nesc, curs susținut la Sorbona la catedra unde ai făcut ultimul doctorat.

- Urmare a aceluia doctorat în istoria religiilor la École Pratique des Hautes Études. Această școală are printre foștii profesori pe Mircea Eliade, care la sugestia lui Dumézil, a ținut timp de câțiva ani cursuri ca profesor invitat, înainte de a pleca la Chicago, tot aici a ținut cursuri Nicolae Iorga. Am ținut într-un prim an un curs despre cosmogoniile alchimice, subiect foarte interesant, după care anul trecut am făcut, la sugestia lui Jean-Pierre Brach, care este actualul titular al catedrei, un curs despre ezoteriștii români. Titlul este "Contribuția ezoteriștilor români la ezoterismul occidental". Un editor francez mi-a propus să scriu o carte pe această temă, să vedem...

- Este aceeași catedră pe care a condus-o până nu demult Antoine Faivre.

- Exact. A fost profesorul și îndrumătorul meu la doctoratul de la Sorbona. Ceea ce m-a uimit este că există un real și erudit interes al specialiștilor în domeniu pentru ezoterismul românesc. Acest interes provine într-o anumită măsură de la Eliade, dar mai ales de la Vasile Lovinescu, Mihai Vâlsan și părintele Scrima. Acest interes extraordinar al ezoteriștilor români pentru René Guénon, care este un personaj extrem de controversat, dar o figură centrală a ezoterismului occidental modern, a făcut ca specialiștii în domeniu din Occident să fie extrem de interesați de geneza și evoluția ezoterismului în România.

- Să precizăm că la catedra de la Sorbona toate aceste studii, focalizate fie și pe ezoterisme, se fac indubitabil la modul cel mai științific posibil, după criteriile istoriei religiilor...

- Titulatura exactă a catedrei este "Istoria curentelor ezoterice în Europa modernă și contemporană". Sunt ezoterisme și ezoterisme. Ezoterismul nu înseamnă neapărat cărțile despre tarot și toată această literatură pseudoezoterică care împânzește librăriile și bibliotecile lumii, ci este un studiu științific, extrem de documen-

Există o tendință în știința contemporană, care se cheamă transdisciplinaritate - cred că mă înscriu destul de bine în această încercare a unora din savanții lumii contemporane care și-au dat seama că aceste bariere între discipline sunt absolut artificiale. Aceștia încearcă prin studiile și lucrările lor să transgreseze aceste bariere pentru a regăsi într-un fel această unitate originală a spiritului care nu poate fi încorsetat într-o disciplină sau alta.

tat, care analizează fenomenul ezoterismului de pe pozițiile unei cercetări universitare extrem de serioase. Nu este vorba de ezoterismul popular modern, care este tipic mișcării New Age...

- Așa cum, de pildă, profesorul Moshe Idel are cursuri de cabala în universitățile occidentale, la fel se întâmplă la Sorbona.

- Absolut. De altfel, Moshe Idel a ținut cursuri la catedra unde am predat.

Mă simt mai contemporan cu eroii mei, Pico și Ficino

- Care sunt planurile tale de viitor, ai spus nu poți să stai pe loc... la ce lucrezi acum?

- Grea întrebare. Adevărul este că nu sunt un exemplu de urmat. M-am risipit în direcții aparent puțin convergente - antropologie, istoria religiilor, arhitectură, literatură. Dacă vrei, eu cred că sunt un fel de vestigiu nereușit al mitului omului universal care nu prea mai are căutare în ziua de astăzi, un fel de relicvă intelectuală a acestui om total care a dispărut și care în ziua de azi este o rară avis. Mă simt de multe ori mai contemporan cu eroii mei, Pico și Ficino decât cu omul de astăzi care este robul hiperspecializării și al unei societăți din ce în ce mai materialiste și lipsite de această viziune universalistă care a dispărut după Renaștere. Pentru că eu cred că, până la urmă, omul nu

poate fi încorsetat într-o disciplină strictă. Este, poate, pur și simplu vorba de curiozitatea intelectuală. De fapt, cred că sunt un exemplu tipic al acestei categorii intelectuale care refuză spiritul unidirecțional, dar care a eșuat într-o lume prea puțin dispusă să accepte această polivalență a spiritului. De altfel, ca să dau un exemplu amuzant, la un moment dat aveam trei curriculum vitae: unul de arhitect, unul de antropolog și unul de cercetător în domeniul istoriei religiilor. Aveam foarte mare grijă ca în fiecare să apară foarte puțin din celelalte pentru că, din păcate, o spun cu tristețe, pentru lumea care mă înconjoară, este un exemplu de neseriozitate să fii interesat de atâtea domenii care par divergente.

- Toate acestea au însă un liant profund...

- Au, dar pare neseios în lumea de azi, atât în Occident, cât și aici în țară, pare neseios cineva care se interesează de atâtea domenii. Oamenii sunt obișnuiți să-și catalogueze semenii. Cutare este scriitor, cutare e filozof, cutare e arhitect, cutare e ziarist, cutare e medic. Unul care se interesează de prea multe domenii pare un exemplu de neseriozitate, când de fapt este vorba de curiozitatea spirituală, de interesul pentru tot ceea ce este mai profund în om.

- Au fost influențate proiectele tale de arhitectură după ce ai terminat aceste doctorate? S-a văzut

ceva în munca, în creativitatea ta ca arhitect?

- Din interior privind lucrurile, fără îndoială că există undeva o rădăcină, un fir conductor, dar mi-e greu să spun că se vede cu ochiul liber. Nu, naș crede. Sigur că, din punctul meu de vedere, unitatea lor sunt eu însumi.

Trăim într-o lume din ce în ce mai împinsă spre hiperspecializare

- Cel puțin în anumite spații ale Asiei, mă gândesc la India, la Japonia, la islamul clasic, cel care era un înțelept era și un pic poet. Fiindcă ai scris și poezie, în cele din urmă numitorul comun poate fi chiar poezia...

- Poate. Oricum lucrurile astea, cărțile și clădirile multe-puține pe care le-am făcut există, nu sunt ezoterice, și nici nu aș putea spune că am produs poezie ezoterică, nici că m-am ocupat în mod poetic de ezoterism. Cred că am încercat să mă ocup și de antropologie, și de studiul ezoterismului într-un mod cât se poate de științific folosind uneltele și metodele care sunt proprii acestor discipline. Dacă vrei un răspuns, există o tendință în știința contemporană, care se cheamă transdisciplinaritate - cred că mă înscriu destul de bine în această încercare a unora din savanții lumii contemporane care și-au dat seama că aceste bariere între discipline sunt absolut artificiale. Aceștia încearcă prin studiile și lucrările lor să transgreseze aceste bariere pentru a regăsi într-un fel această unitate originală a spiritului care nu poate fi încorsetat într-o disciplină sau alta. Însă lumea de astăzi nu este încă coaptă pentru a accepta această transdisciplinaritate, care este ceva evident, dincolo de orice îndoială. Dar, repet, trăim din păcate într-o lume care este din ce în ce mai împinsă spre hiperspecializare. O lume în care omul devine unidirecțional. Efortul meu intelectual se înscrie în această încercare de a transgresa unidirecționalitatea spiritului modern. În ce măsură sunt un exemplu reușit sau eșuat...

Poeme de Radu Drăgan

Acum dorm cei trei

îngerul Gabriel a venit
nu l-am chemat unde este
el acum în pustiu
peste care trece fulgerul negru

ei erau trei eu știam
vai mie unde erau ei atunci
acum iarăși sunt tustrei cred
înapoi în pântecul matern

de unde el a evadat ca un ocnaș
privind printre gratii la perpetua libertate
a aceluia

condamnat să numere stelele
care alunecă pe toboganul cerului

aceasta este povestea atâta
pot să vă spun acum când
nu mai am nici o îndoială ei
dorm în pântecul matern e bine

atâta pot să vă spun

Instantaneu de iarnă

Va veni și zăpada
roșie ca gura rechinului din mările sudului
-mă urma ca o umbră
alerg, mă întunec
dumnezeul coșmarului
mi-a dăruit această fantomă
ca să nu uit

rătăcind în aberanta șampanie a serii
alerg cu acest sac de oase în spate
aerul este de gheață,
răsuflarea o lamă de diamant
zăpada e roșie, trupul
însângerat

el desenează pe zăpadă un contur inefabil.
gata, e gata
un labirint de fum plutește o clipă
într-un flash clipește un ochi de cristal
un Dumnezeu fotografiază această scenă
cu ochiul lui fix

La un moment dat
aveam trei curriculum vitae: unul de arhitect,
unul de antropolog și unul de
cercetător în domeniul istoriei
religiilor



Proiect de hotel în București (Arh. Radu Drăgan)